

Igaunijas arhīvi Amerikas Savienotajās valstīs “Googlizācijas” laikā

Enda Maja Mihelone-Hollanda
Igaunijas Arhīvi Savienotajās valstīs

Kur mēs esam, no kurienes nākam un kurp ejam?

Kā Igaunijas arhīvu Savienotajās valstīs mantiniekiem un sargātājiem, mums tas ir liels gods būt šeit šajā konferencē Igaunijā – mūsu arhīva materiālu izcelsmes vietā. Mēs pateicamies to cilvēku pūlēm, kas ir ļāvuši tam piepildīties. Satikšanās, kas mūs ir savedusi kopā no tik daudzām pasaules malām, ir bijusi nepieciešama un ilgi gaidīta. Mēs ceram, ka mūsu prezentācija un diskusijas palīdzēs:

- 1) apkopot problēmas un noskaidrot pašreizējo stāvokli igauņu trimdas arhīvos
- 2) plānot to nākotni un
- 3) izdiskutēt kā padarīt šos arhīvus pieejamus vispasaules informācijas tīklā.

Igaunijas Arhīvi Savienotajās valstīs (Estonian Archives in the U.S. Inc.) ir izveidojušies par multikulturālu atbalsta biedrību. Amerikā Igaunijas vēstures saglabāšanai un iepazīstināšanai atbilst sekojošs moto: *E pluribus unum*¹ (No visa viens)! ASV būdama daudznacionāla valsts, ir vienīgais īstais veiksmes stāsts pasaulē daudzveidīgo kultūru saplūšanā. Dažādas kultūras ir tikušas pieņemtas un sakausētas vienā veselumā. Tas ir sasniegums, jo kulturālā integrācija nav tikusi uzspiesta. Pie tam ASV joprojām darbojas ar senāko konstitūciju pasaulē un tā vienmēr lūkojas ar lielu interesi uz jauno.

Šajā brīvības gaisotnē ir svarīgi, ka daudzajām kultūrām, kas izveidoja mūsu valsti - ASV, ir iespēja savu kultūru un etnisko mantojumu saglabāt.

Mūsu galvenais uzdevums un mērķis turpina būt – saglabāt visu, kas saistās ar igauņiem visā pasaulē un Igaunijas suverenitāti starp citām nācijām, tagad un pagātnē. Mēs, kā imigranti un Amerikas igauņi, uzskatām par svarīgu, to ko esam atveduši uz Ameriku. Tas pakāpeniski ir ticis saglabāts un pētīts, lai nākamajām paaudzēm tas būtu kā čuksti no pagātnes personisko un specializēto arhīvu, vispārējo un specializēto kolekciju formā, iegūstot stabilas saglabāšanas izredzes nākotnē, pateicoties speciālajai Igaunijas arhīvu ēkai.

Arhīvu saglabāšana un aizsargāšana mums ļauj nākamās paaudzes un speciālistus iepazīstināt ar Igaunijas vēsturi, tradīcijām un valodu. Tie ir arī centieni turpināt to darbu, ko ir darījuši igauņu diaspora un papildināt to, kas ir darīts Igaunijā.

Mūsu uzdevums pirmkārt būtu izveidot vienotu indekšu sistēmu arhīvu materiālu dokumentēšanai dažādās kolekcijās.

Šajā vispasaules “Googlizācijas” (Google&Amazon.com) laikmetā ar interneta enciklopēdiju “Wikipedia”, kas tiek lietota līdzās ar zinātnisko “Encyclopaedia Britannica” (“Enciklopēdija Britannica”) mēs nonākam pie mūžsenās mācības: “netici visam ko var izlasīt internetā, vienalga, kur tu to lasītu”

Arhīvu nozīme un izmantošana mainās, ne tikai digitalizācijas dēļ, bet arī to pieejamības dēļ. Mums nevajag pārsteigties, reaģējot uz izmaiņām kultūrā vai izprotot arhīvu nozīmi, tomēr šis ir laiks, kad būt vienotiem kā kopienai.

Tā kā es esmu dzimusi Igaunijas pirmās brīvvalsts laikā un Otrais pasaules karš sagrāva mūsu brīvību, tad Amerikā man laimējās būt par liecinieku to cilvēku panākumiem,

¹ Tāpat kā ASV moto, kas ietverts ASV ģērbonī, apzīmējot daudzo etnosu saplūšanu vienā nācijā! – P.G.

kuri pusgadsimtu cīnījās, lai saglabātu pasaules uzmanības lokā Igaunijas un Baltijas valstu suverēnās tiesības eksistēt kā brīvām un neatkarīgām nācijām.

Lai papildinātu savu prezentāciju, es arī citēšu no publikācijām – „Igaunijas arhīvi Savienotajās valstīs vēsture īsumā” (A Shot History of the Estonian Archives in the U.S., Inc.) ko sarakstījis Ēvalds Rinks (Evald Rink) un no „Saglabājot Igaunijas kultūras mantojumu ārvalstīs”(Eestlaste pärandi säilitamine välismaades) ko sarakstījis Juhans Simonsons (Juhan Simonson), šie darbi tikuši prezentēti VIII Igaunijas nacionālajā kongresā (Eesti Rahvuskongressil), kas notika ESTO 2000 (Igaunu pasaules festivāls 2000.g. ? (P.G.)) laikā Toronto, Kanādā.

Igaunijas arhīvi Savienotajās valstīs sniedzas līdz pat koloniālajam laikmetam ASV. Bieži 19. gs. vidū un līdz 20.gs. sākumam igauņu imigranti ieradās vienlaicīgi ar citu tautību pārstāvjiem no Ziemeļeiropas. No viņu apmetnēm, kaut arī tās bija vairākas, ir saglabājušās tikai fragmentāras liecības. Piemēram, kāda ievērojama luterāņu baznīca joprojām atrodas Vidējos Rietumos (Midwest)², kas liecina par pirmo kolonistu izcelsmi. Vairāk publikāciju un dokumentāciju ir no 1920. gadiem. Tomēr visdaudzskaitlīgākā igauņu ierašanās notika pēc Otrā pasaules kara, kad no pārvietoto personu nometnēm Vācijā ieradās bēgļi. Šiem cilvēkiem bija pilnīgi cita pieredze nekā iepriekšējiem imigrantiem. Šie izdzīvojušie deva vērtīgu ieguldījumu visas Amerikas igauņu sabiedrībai.

Raksti Ņujorkas igauņu avīzē „Vaba Eesti Sõna” (Brīvā igauņu pasaule) informēja par Amerikas igauņu sabiedrību, par igauņu bēgļu arhīviem Austrālijā, Kanādā, un Zviedrijā, kad vēl nebija neviena igauņu arhīva ASV. Tomēr ASV jau atradās vērtīga un unikāla arhīva kolekcija, kas bija tieši no Otrā pasaules kara beigām no deportēto personu nometnēm. Pirmais šo materiālu sūtījums uz Brīvā igauņu pasauli, apmēram 40 pēdas dokumentu, periodikas, grāmatu un pamfletu, ieradās 1948.g. Un uz ASV kongresu Vašingtonā papildus tika nosūtītas 33 arhīvu kastes. Amerikas igauņu nacionālā sapulce (Eesti Rahvuskomitee Uhendriikides) 1964.g. uzņēmās koordinēt arhīvu izveidi un iecēla Ferdinandu Kolu (Ferdinand Kool) iedalīt kategorijās un reģistrēt šos dažādos sūtījumus. Pēc nepārtrauktām revīzijām. F. Kols sakārtoja un piešķīra klasifikātorus pastāvošajai kolekcijai, kā arī iepriekšējām dokumentu kolekcijām. 1966.g. viņš aizsūtīja šos sarakstus, kā informatīvu dokumentāciju, tā tiesiskajam īpašniekam – Amerikas igauņu nacionālajai sapulcei (Estonian American [National Council, Inc. \(EANC\)](#)) ar pieprasījumu atklāt un uzbūvēt arhīvu. Šodien tas ir tas pats arhīvs ko viņš bija iecerējis.

Daudzi akceptēja organizētas struktūras radīšanu, tās juridisku reģistrāciju un piemērotākas ēkas celtniecību arhīva saglabāšanas vajadzībām. Igaunijas arhīvi (IA) Savienotajās valstīs sastāv no Amerikas igauņu organizācijām, no katras organizācijas IA vadošajā sapulcē darbojas sertificēti pārstāvji. IA vadība (sapulce) ievēl valdi. Dalības organizācijas maksā gada maksu, klāt nāk arī ziedojumi no Amerikas igauņiem, atceres ziedojumi, vēlējumi un testamenti IA mantojuma saglabāšanai. Dažas organizācijas ir ziedojušas lielākas summas un uzņēmušas īpašas saistības, kā piemēram datorsistēmas izveidi. Algas nav tikušas maksātas nevienam, kas ir piedalījies IA veidošanā. Pieminēšanas vērts ir tas, ka ļoti lielu ieguldījumu ir devuši brīvprātīgie, lai izveidotu Igaunijas arhīvus. Līdzekļi Igaunijas arhīvu ēkai, tās aprīkojumam, mēbelējumam kā arī uzturēšanai, ir nākuši tieši kā ziedojumi no Amerikas igauņu biedrībām.

Vietas izvēlei priekš ēkas bija izraudzītas vairākas vietas, līdz beidzot vieta tika atrasta Leikvudā Ņūdžersijā (Lakewood, N.J.), uz zemes, kas bija Igaunijas luterāņu draudzes Leikvudā īpašums. Ēku sāka celt brīvprātīgie un materiālus un tehniku ziedoja Amerikas igauņu biedrība, īpaši no Leikvudas apkārtnes.

² Vidējie Rietumi ir ASV centrālie štati: Ohaio, Indiāna, Mičigana, Ilinoisa, Viskonsīna, Aiova, Kanzasa, Misūri, Minesota, Nebraska, DienvidDakota un ZiemeļDakota. (P.G.)

Tā kā Otrā pasaules kara igauņu bēgļu paaudze skaitliski saruka, saruka arī to iespējas darbu turpināt. Tomēr vairāk kā 40 gadu brīvprātīgie turpināja darboties vērtīgo arhīvu labā. Šī tradīcija joprojām turpinās.

Visā pasaulē tradīcija glabāt arhīvu materiālus to izcelsmes vietā, vai iespējami tuvu tai, ir bijusi norma. Kā pilsētām ir savi arhīvi tā arī valstīm savi. Mēs labi apzināties saistību starp šiem dažādajiem arhīviem. Tos varētu klasificēt, piemēram, pēc to izcelsmes vai pēc tā uz ko tie attiecas. Šajās datu bāzēs varētu būt atrodamas atsaucis uz citiem arhīviem dažādās valstīs. Konkrēts piemērs ir klasiskais arhīvs.

Igaunijas arhīvi Savienotajās valstīs sūta dublikātus un kopijas no savu arhīvu materiāliem citiem arhīviem, muzejiem, bibliotēkām un institūtiem Igaunijā. Tūkstošiem grāmatu, kuras drukātas diasporas valstīs, dažādās valodās, bet lielākoties igauņiski ir aizsūtītas uz Igauniju. Eksistē prāvs daudzums publikāciju, periodikas un grāmatu par Igauniju biedrību aktivitātēm un attīstību, piemēram, raksti par lielajām ESTO sapulcēm. Piedevām ir mikrofilmas, diapozitīvi, filmas, VCR, CD un DVD, ir dokumenti gan attēla, gan rakstiskā formā. Gan no šaurākām, gan plašākām kopā sanāksnām, kā piemēram zēnu un meiteņu ikgadētajām skautu vasaras nometnēm, ir saglabājušās plašas arhīvu kolekcijas. Svarīga sadaļa bija daudzie memuāri un bilžu albūmi.

Pārskatot senākās publikācijas pirms Otrā pasaules kara vai pēc tā, pieejamais materiāls ir daudzveidīgs un informatīvs. Lielākā daļa no tā glabājas savas izcelsmes zemē, bet ir arī Igaunijā.

Grāmatas par Otrā pasaules kara pārvietotajiem cilvēkiem ir tikušas izdotas daudz kur. Piemēram, ASV tika izdots: „Ethnic Chronology Sries” 1975.g. („Etniskās horonoloģijas sērijas” (P.G.)) tai skaitā „The Estonians in America, 1627 – 1975” (Igaunijā Amērikā 1627.g – 1975.g. P.G.)) ko sarakstījuši J. Pennars (J. Pennar), T. Parmings (T. Parming) un P. Renabe (P. Renabe) un „DP Kroonika – Eesti Pagulased Saksamaal, 1944 – 1951”³ ko sarakstījis Ferdinands Kols (Ferdinad Kool), tā ir par pārvietoto personu nometnēm Vācijā pēc Otrā pasaules kara. Savienoto valstu Igaunijas arhīvi bez maksas ir devuši 250 grāmatas dažādiem vidusskolu vēstures skolotājiem Igaunijā. Grāmatu eksemplāri tika nogādāti skolās un pasniegti personiski.

Bez igauņu diasporas savāktajiem arhīvu materiāliem, liela daļa materiālu ir atrodami dažādu valstu arhīvos, muzejos kā arī specializētos institūtos. Ļoti bieži mūsu kopiena par tiem neko nezina. ASV tikai dažu universitāšu pētniecības institūtos būtu atrodami materiāli par igauņiem, piemēram – Imigrācijas vēstures izpētes centrā Minesotas universitātē Mineapolisā (Immigration History – Research Center at the University of Minnesota in Minneapolis), Ohio štata Kentas universitātē (Kent State University in Ohio), Hūvera institūtā Stenfordas universitātē Kalifornijā (Hoover Institute at Stanford University in California), Vašingtonas štata Sietlas universitātē (University of Washington in Seattle, Washington) Rutgersa universitātē Ņūdžersijā (Rutgers University in New Jersey) un Pensilvānijas universitātē Filadelfijā (University of Pennsylvania in Philadelphia).

1996.g. notikušajā konferencē Minesotas universitātē tika diskutēts par šiem jautājumiem un izstrādāts sagatavošanas plāns kā īstenot šo dokumentācijas apguvi. Tomēr finansējuma avots nebija nodrošināts. Kāds igauņis Kalju Kubits (Kalju Kubits) no Mineapolises Minesotā apņēmas vērsties pie katras Minesotas štata pašpārvaldes, lai palīdzētu attīstīt šo projektu. Viņš arī mūs šodien pagodina ar savu klātbūtni šeit. Daudzi viņu atbalstīja un palīdzēja izveidot Imigrācijas vēstures izpētes centru (IHRC). Imigrācijas vēstures izpētes centra kurators un direktors Džoels Vurl Assits (Joel Wurl Assit) un Igaunijas arhīvs Leikvudā, pteicoties mūsu ciešajiem kontaktiem, kopš 2003.g. ir kļuvuši partneri. Pateicoties tam tiek arī īstenots princips – *e pluribus unum* (no visa viens).

³ Nav tulkojuma (P.G.)

Imigrācijas vēstures izpētes centrs atrodas Elmera Andersona bibliotēkā (Elmer Anderson Library) Minesots universitātēs pilsētiņā Mineapolisā. Šobrīd arī liela daļa no Igaunijas arhīvu kolekcijas atrodas tur kopā ar ievērojamo Gustava un Hildegarda Mustu Igaunijas pētniecības fondu (Gustav and Hildebrand Must Estonian Studies Fund). Piedevām Ēriks Aule (Erik Aule) 2006.g. nodeva savu kolekciju tieši Imigrācijas vēstures izpētes centram, Igaunijas kolekcijas saglabāšanai un izmantošanai.

Sociālās vēstures bibliogrāfiskais saraksts ir patiešām jūdzēm garš un igauņu tautas interesēs būtu to publicēt. Mēs ļoti labi apzināmies nozīmi šiem vērtīgajiem eksemplāriem – fotogrāfijām un atmiņu stāstiem, kuri savākti glabājas arhīvu kastēs.

Mēs esam šeit pulcējušies, lai veicinātu Igaunijas un Baltijas valstu vēstures mantojuma saglabāšanu, par kuru mēs visi esam atbildīgi.

VIII Igaņu nacionālajā sapulcē 2000.g. Juhana Simonsona kungs deva lielisku kopsavilkumu par to, kas lietas labā jau ir padarīts un rekomendācijas nākamajiem gadiem. Es dažas komentēšu un uzskaitīšu:

- 1) Šī saraksta pirmais punkts ir par igauņu diasporas arhīvu dokumentu statusu un nākotnes iecerēm. Pirms sešiem gadiem izveidot vispārēju Igaunijas arhīvu materiālu sarakstu likās kā iedoma. Mūsdienā straujā digitālo tehnoloģiju attīstība ļauj realizēt šādu datu banku.
- 2) Jānoskaidro visus iespējamus avotus, kas atrodami par Igauniju un igauņiem visdažādākajos arhīvos, muzejos, institūtos, lai kur arī tie būtu.
- 3) Jāturpina krāt arhīvu dokumenti par Igauniju un igauņiem, lai kur arī tie būtu.
- 4) Jāatbalsta, jāapmāca, jāpublicē un jāveicina aktivitātes, kas jau tika nosauktas.
- 5) Lai iegūtu plašāku lasītāju loku, kā arī plašāku atbalstu, jāpublicē pirmo darbu valsts valodā atbilstoši igauņu tradīcijām
- 6) Jāizvirza par uzdevumu Igaunijas Izglītības ministrijai, izstrādāt vēsturiski pamatotu informāciju par igauņu diasporu, sadarbībā ar vēsturniekiem.
- 7) Digitalizēt un/vai mikrofilmēt visu periodiku, kas izdota Rietumos, lai pilnveidotu izziņu par igauņiem, Igauniju un diasporu. Igaunijas arhīvi nesen ir pageiguši šo procesu ar vienu iknedēļas laikrakstu laikaposmā no 1949.g. – 2004.g. – “The Free Estonian World” (Vaba Eesti Sõna), (Brīvā igauņu pasaule). Šobrīd tas ir pieejams CD formātā, nopērkams no Igaunijas arhīviem Savienotajās valstīs (par spīti dažām tehniskām problēmām).
- 8) Turpināt izplatīt attēlus par igauņu sasniegumiem, kultūru un valodu pasaules forumā. Mēs ceram, ka arhīvs glabās igauņu mantojumu trimdā un dzimtenē.

Literatūra

Evald Rink, 2004. Ameerika Eestlaste Kultuuripārāndi Hoidja - Eesti Arhiiv Ühendriikides. Lühiajalugu 1964-2004. Lakewood: Eesti Arhiivi Ühendriikides.

Juhan Simonson, 2000. “Eesti Pārāndi Säilitamine Välismaades”. VIII Eesti Rahvuskongressil ESTO 2000. Toronto, Kanada.

Tulkoja Māra Sprūdža